

JEDINEČNÁ LOKALITA SÁPY HĽUZNATEJ (*PHLOMIS TUBEROSA* L.) V PODLUŽANOH PRI LEVICIACH

Elena Smetanová

Tekovské múzeum v Leviciach, ul. Sv. Michala 40, 934 69 Levice
e-mail: elena.smetanova@muzeumlevice.sk

Abstract:

Smetanová E., 2008: Unique locality with occurrence of tuberous Jerusalem sage (*Phlomis tuberosa* L.) in Podlužany near Levice. Acta Mus. Tekovens. Levice, 7: 8-11

The author described and characterised the locality with occurrence of protected plant species *Phlomis tuberosa* L. Studied locality is situated village of Podlužany in northern part of orographic entity Ipeľská pahorkatina. Approximately 400 flowering individuals were observed on this relatively small area in June 2008.

Key words: *Phlomis tuberosa* L., Podlužany, south Slovakia

ÚVOD

Phlomis tuberosa L. (sápa hľuznatá) je trváca bylina vysoká 50 až 120 cm (niektoré jedince dosahujú výšku až 150cm). Druhovú meno súvisí s tvorbou guľovitých hľúzok s priemerom 1–3 cm, ktoré vytvárajú jej adventívne korene. Byľ je pevná, priama, jednoduchá alebo hore rozkonárená. Listy prízemnej ružice sú veľké, dlho stopkaté, vajcovito kopijovitého tvaru, na báze srdcovité, celé hrubo vrúbkované a vrásčité. Rovnako aj byľové listy sú vajcovito kopijovité, dolné krátko stopkaté, horné sediace. Rastlina kvitne v máji až júni. Krátko stopkaté kvety sú po 14–40 v hustých papraslenoch. Kalich kvetu je rúrkovitý s 5 štetinovitými zubmi. Dvojpyšková koruna bledoružovej alebo fialovej farby je zvonka bielo hviezdovito plstnatá. Jej horný pysk prilbicovito vydutý je bielo bradatý, trojlaločný dolný pysk tmavočerveno bodkovaný. Plodom sú pyramidálne, čiernohnedé tvrdky. Rastie na suchších lúkach, okrajoch viníc, stepných stráňach, vo svetlých kriačiniach a v lesostepiach na hlinito-piesočnatých aj skeletnatých pôdach, na spraši od planárneho do kolínneho stupňa (KMEŤOVÁ 1993).

Phlomis tuberosa je podľa zákona 543/2002 Z.z. chránený druh flóry Slovenska ako druh národného významu. Podľa vyhlášky č.492/2006, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška MŽP SR č.24/2003 Z.z., je podľa prílohy č.5 spoločenská hodnota druhu určená na 800 Sk za jedinca. V zozname ohrozených druhov rastlín Slovenska je

v zmysle kategórií ohrozenosti IUCN sápa hľuznatá zaradená medzi druhy zraniteľné VU (FERÁKOVÁ, MAGLOCKÝ & MARHOLD 2001).

Územím Slovenska prebieha severná hranica areálu druhu (KMEŤOVÁ 1993). Sápa hľuznatá rastie roztrúsene v najteplejších územiach prevažne v panónskej oblasti, ako druh panónskych lesostepných dubín, obsadzuje aj synantropné stanovištia. Miestami zasahuje do predhorí karpatskej oblasti

CHARAKTERISTIKA LOKALITY

Lokalitu s mimoriadne početnou populáciou sápy hľuznatej nájdeme v Podlužanoch. Obec sa rozkladá v severozápadnej časti Ipeľskej pahorkatiny, približne 2 km severne od Levíc, v mapovom poli DFS (Databanka fauny Slovenska) 7777. V súčasnosti má približne 780 obyvateľov. Priamo v intraviláne obce, na jej južnom okraji sa nachádza strmý svah (po pravej strane cesty v smere od Levíc), z časti trávnatý, z časti zarastený agátom. (obr.1). Z geologického hľadiska sa jedná o ostrov pyroklastík pyroxenických andezitov. Nadmorská výška lokality sa pohybuje v rozmedzí 166-180 m n.m., svah je orientovaný severozápadne. Jej vegetácia má teplomilný charakter, v súčasnosti je do istej miery ruderalizovaná.

Stráň je extenzívne poľnohospodársky využívaná. Menej strmá časť je pravidelne kosená a pasú sa na nej zvieratá, v posledných rokoch kozy. Strmšie časti s vystupujúcimi balvanmi sa v súčasnosti nekosia a postupne zarastajú agátmi. V hornej, miernejšej časti prechádza breh do oraného poľa a koseného úhoru.

VÝSKYT *PHLOMIS TUBEROSA* NA LOKALITE

Lokalita je známa veľmi dávno, pravdepodobne z polovice 19. storočia. Prvýkrát bol publikovaný výskyt *Phlomis tuberosa* v Podlužanoch už v roku 1911 (MOESZ 1911). Do Flóry Slovenska (KMEŤOVÁ 1993) autori zaradili údaje o výskyte druhu v Podlužanoch publikované v roku 1956 (KUPČOK 1956).

Na celej stráni, od domov až po agátové porasty, nájdeme množstvo bazálnych listov sápy už od apríla. Najväčší počet jedincov sa vyskytuje v strednej časti, kde tvoria takmer súvislý porast (obr.2). Na veľkej ploche koseného úhoru sa vyskytujú ojedinelé rastliny. Množstvo listových ružíc je aj v priekope cesty. V oranom poli a agátovom poraste sa nenachádzajú žiadne rastliny *Phlomis tuberosa*.

Začiatkom júna 2008 sme na lokalite zaznamenali takmer 400 kvitnúcich jedincov (obr.3). Väčšina rastlín dosahovala výšku viac ako 120 cm. Naproti tomu v rokoch 2006 a 2007 kvitlo len niekoľko desiatok jedincov, rastliny dosahovali výšku do 50 cm a mnohé bazálne listy aj celé byle boli napadnuté plesňou a hrdzavými škvrnami. Miestne 70 ročné obyvateľky nám potvrdili, že tieto fialové rastliny (nemajú pre sápu miestny ľudový názov) sa tu vyskytovali vždy čo si pamätajú a nie každý rok a všetky rastliny kvitnú.

PERSPEKTÍVY ZACHOVANIA POPULÁCIE A JEJ OCHRANA

Phlomis tuberosa sa v súčasnosti nachádza na viacerých lokalitách nášho regiónu. DAVID & BOROVSÝ (1997) uvádzajú okrem Podlužian výskyt z okolia Santovky a Veľkého Ďura (Rohožnica). Ďalej možno spomenúť doposiaľ nepublikované údaje autorky z Hronskej pahorkatiny (lokality Čifáre, Beša-Kulantovo). Na iných lokalitách sa „historický“ výskyt sápy hľuznatej v súčasnosti nepotvrdil. Ako zaujímavosť možno uviesť, že výskyt *Phlomis tuberosa* na neďalekom Vápniku – 274 m pri Leviciach uvádza už v polovici 19. storočia KNAPP (1864). Tento údaj sa však nepodarilo potvrdiť už ani Futákovi v polovici 20. storočia (FUTÁK 1949). Na recentných lokalitách sa však nikde v regióne táto rastlina nevyskytuje v takom hojnom počte ako v Podlužanoch. Väčšinou ide iba o niekoľko listových ružíc, prípadne 5 až 10 kvitnúcich jedincov.

Sápa hľuznatá prežíva v Podlužanoch viac ako sto rokov. Jej masový výskyt na malej ploche je mimoriadne cenný a zaujímavý tiež z ochrannárskeho aspektu, v neposlednom rade aj v súvislosti s jej spoločenským ohodnotením.

Z faktorov, ktoré vplývajú na jej populáciu bezpochyby najväčšiu hrozbu predstavuje zarastanie lokality agátom (*Robinia pseudoacacia*), v menšej miere inými náletovými drevinami (*Prunus spinosa*, *Crataegus* sp.). Potenciálnou hrozbou by mohla byť neuvážená stavebná činnosť na lokalite. V nedávnej minulosti (90. roky 20. storočia) časť lokality vyhorela. S odstupom času možno konštatovať, že vplyvom ohňa nedošlo k trvalému poškodeniu populácie *Phlomis tuberosa*.

Za pozitívny prvok treba jednoznačne považovať kosenie lokality a pasenie hospodárskych zvierat. Obmedzuje šírenie agátu a iných náletových drevín. V tomto smere by bolo veľmi vhodné súčasný stav zachovať. Kosenie a pasenie v primeranom rozsahu (vzhľadom k nevelkej rozlohe lokality ide o niekoľko kusov kôz alebo dobytka) určite prospeje k zachovaniu tejto unikátnej lokality, ktorá je významnou súčasťou prírodných hodnôt nášho regiónu.

LITERATÚRA

- DAVID, S., BOROVSÝ, I., 1997. The occurrence of endangered and rare taxa of flowering plants of the flora of the district of Levice (SW Slovakia). *Ochrana prírody*, Banská Bystrica, **15**: 107-117.
- FERÁKOVÁ, V., MAGLOCKÝ, Š. & MARHOLD, K., 2001: Červený zoznam papradňorastov a semenných rastlín Slovenska (december 2001). In: Baláž, D., Marhold, K., Urban, P. (eds.): Červený zoznam rastlín a živočíchov Slovenska. *Ochr. Prír.* **20**, Suppl.: 48-81. ISBN 80-89035-05-1.
- FUTÁK, J., 1949: Botanické zaujímavosti z okolia Levíc. *Čs. bot. Listy*, **1** (1948): 67-70.
- KMEŤOVÁ, E. 1993: 9. *Phlomis* L. –s. 223-225. In: BERTOŤOVÁ, L., GOLIAŠOVÁ, K. (eds.), 1993: Flóra Slovenska V/1. Veda, Bratislava, 504 pp. ISBN 80-224-0349-0.

- KNAPP, J., 1864: Zur Flora von Oberungarn. *Österr. Bot. Zeitschrift* **14**: 241-243.
- KUPČOK, S., 1956: Príspevok k poznaniu flóry okolia Banskej Štiavnice a Pukanca. *Biol. Práce SAV*, **II/9**, Bratislava p. 5-62.
- MOESZ, G., 1911: Adatok Bars Vármegye flórajához. *Bot. Közl.*, **10**: 171-185.

Obr. 1 – Stráž s *Phlomis tuberosa* v Podlužanoch (foto E. Smetanová, 2008)
 Fig. 1 – *Phlomis tuberosa* on slope near Podlužany

Obr. 2 – Listové ružice *Phlomis tuberosa* v apríli pokrývajú takmer celú lokalitu (foto E. Smetanová, 2008)
 Fig. 2 – Locality covered in rosettes of *Phlomis tuberosa* leaves (April 2008)

Obr. 3 – Kvitnúce rastliny *Phlomis tuberosa* (foto E. Smetanová, jún 2008)
 Fig. 3 – Flowering *Phlomis tuberosa* (June 2008)